

Խ Ա Յ Ե Ա Մ

ԵՒ

Պարսիկ գրականութիւն

Մարդ կը վարանի ըսել թէ իր զգացումին մէջ ո՞րն է մեծը, ցա՞ւ թէ զարմացում, երբ կը կարգայ « Մուրճ » հանդէսի մայիսի թիւին մէջ նայեամի թարգմանութեանս եւ ուսումնասիրութեանս վրայ քննադատութիւն մը որ կը յաւակնէր միեւնոյն ասան ցոյց տալ ուղիղ ըմբռնումը նայեամի բուն ոգիին եւ պարսիկ գրականութեան ընդհանրապէս :

Հին յիշումներու եւ հինգած աւանդամուտութեան վրայ հիմնուած էր յօդուածը, որուն մէջ ոչ թէ նշուլ այլ շանք անդամ չկար — յօդուածադիրը կը խոստովանէր թէ նայեամի մէջ բնագիրը մը չէր կրցած գտնել — հեղինակն աչքի առաջ դրած՝ խոցածմտ քննութիւն մը ընելու՝ բաղդատութիւններ, կոշուկներ ընելով, փաստեր մէջ ընկելով : Այս ամենուն տեղ բռնած էր հինօրեայ քննադատական մը տափակ ու մշակողմանի բանածուր, որ շատով դադարած է անցուկ դրած ըլլալէ, եւ միամիտ հետեւողութիւն մը Արեւելեան մեկնաբանութեան խորամանկ գպրոցին, որուն լուծը քօթափած պէտք էր ըլլալ նորօրեայ եւրոպական կրթութեամբ գրագէտ մը :

Ահա հայ գրագէտ մը, որ զիտակ է արեւելեան ընդր ազգի մը լեզուին, պատմութեանը, որ այնքան մօտ կը գտնուի անոր երկրին, դիւթութիւն ունի հոն ելուածաւ ընելու, հպում ունենալու երկրացիներուն հետ, կինդանի բարբառը լսելու, տեղւոյն վրայ ուսումնասիրութիւններ ընելու, վերլուծելու հոն տիրող բմբռնումները, նշանաւոր հեղինակներու բուն ոգին եւ ձգտումները, որ կրնար արեւմտեան հիմնաւոր կրթութեան հետ միացուած ցեղակցութեան եւ դրակցութեան այս թանկագին առաւելութիւնները, անկախ ուղիղ եզրակացութիւններու հասնել, լուսաւոր թարգմանն հանդիսանալ Արեւելքի մասաւոր արտադրու-

թեանց : Այս գերը, հայ գրագէտներու պարսէն էր — եւ իրաւունքը — արժանապէս ու փառացիօրէն կատարել, Բայց եթէ պիտի տեսնենք այդ տեսակ յօդուածներ յաճախ, պէտք է մնաք բարով ըսենք այդպիսի յօդուած, մասնաւոր թէ պէտք է վախճանք որ մի գուցէ մեր նորարարական քննադատական դպրոցը, իր յատկաւ տեսութեան եւ հմտութեան կրկնակ թիրհներով, փոխանակ դափնիներու ծածագ ու արհամարհանք միայն ընդունի արեւմտեան դիտութիւնն :

Եւ ինչ ազդեցութիւն կ'ուզէ որ ընէ յօդուած մը որուն սկիզբէն իսկ չափը կ'առնուի յօդուածագիրին հմտութեան եւ զատողութեան : Պարսիկ գրականութեան վրայ ընդհանուր տեսութիւն մը ընելու հաճոյքը տալով ինքզինքին, կ'ըսէ « Իսկ այն ինչ որ հրատարակուել է Արեւմուտքում կամ Արեւելքում, մի չատ նիհար մասնէ պարսկական գրական հարուստ մասանք դուք թիւնք : Բայց այս նիհար մասն էլ միտմ է իր պատկանելի բարձրութեան վրայ թէ՛ որակի եւ թէ՛ քանակի կողմից, պարունակելով իր մէջ երեք մեծութիւններ՝ այս բառի եւրոպական նշանակութեամբ. Ֆիլոսոփ — Էպիկ (դիւցադներգակ ըսել կ'ուզէ) բանաստեղծ, Հաֆիզ — լիրիկ (քնարական ըսել կ'ուզէ) բանաստեղծ եւ նայեամ — միտմ (!!!) բանաստեղծ : » Անտեսնել — չըսելու համար անդիտանալ — պարսիկ գրականութեան եւ թրեւս ամէն գրականութեանց ու ամէն գարեբու մեծագոյն, բո՛ւն միտմիկ բանաստեղծը : Ջէլալեդդին Ռումի (Շէմսի Խէրիզի), եւ անոր անկապտելի սեպհականութիւնն եղող աթոռը տալ — անցնելով ուրիշ երեւելի միտմիկ բանաստեղծներու վրայն, ինչպէս Սէնայի, Ֆերիդի-դդին Ավթար, Շամի, Նիզամի եւայլն — նայեամ ! Բայց կարելի էր նոյնքան սպառաճութեամբ հոն բազմեցնել Վօլթէրը, որուն նմանցուցած էն նայեամը նշանաւոր եւրոպացի քննադատներ, ա՛յնքան ակնյայտի է նայեամի քառակններուն ազատախոհական, սկեպտիկ, ժխտող, անճանաչական (agnostique) ոգին : Գոնէ կարելիք ըլլար Պարսկաստանի այս հանրածանօթ միտմիկ բա-

(*) Հոս միանգամ ընդ մշտ ըսենք թէ յօդուածին մէջ կը հետևիք՝ գրական միտմեան եւ դիւթմացութեան սիրոյն՝ Արեւելեան Հայոց աստագարմութեան :

նաստեղծներու անստեսմը վերագրել անոնց
բնագրին սակաւութեան կամ քիչ տարածման ,
բայց ո՛չ, պարոն յօղուածագրին դէմ՝ այսպիսի
կենթադրութեանց ողորմութեան դուռն ալ փակ-
ուած է ։ Հակառակ ազատախոհ խայկամբ զոր
ոչ թէ Տփղիսի պարսիկ հիւպատոս ու պաշտոն-
եաները , ինչպէս կը պատմէ Պ. Յօգուածագիրը,
այլ Շահն անդամ չի ճանչնար կամ չուզեր
ճանչնալ, ընդհանրապէս բոլոր միստիկ բանաս-
տեղծները եւ յատկապէս Զելալէ-դ-դին Ռումի՝
Մէսնէկիի հեղինակը՝ հանրածանօթ են եւ հան-
րահչակ ։ Ամենազոյն ուսում — լոկ ընթեր-
ցանութիւն անգամ պիտի ըսէինք — ամացած
Պարսիկ բերնուց գիտէ երկայն հատուածներ
անկէ , զոր խանդագին հիացումով կը կրկնէ
ամէն առթիւ . ամէն բանակոտի կամ վիճա-
բանութեան մէջ կ'ընկնենք կ'ըլլանք անկէ , որոնք
վճռական փաստերու կշիռը կ'ունենան , ա՛յն-
քան մեծ է եւ պատկաւելի անոր հեղինակու-
թիւնը ։ Հազուադէպ միաճանութեամբ՝ նոյն
հիացումը կը յայտնին իր հանճարին վրայ՝ իբր
միստիկ բանաստեղծ՝ բոլոր Եւրոպացի պարս-
կագէտները եւ թարգմանիչները , ինչպէս Ռէզ-
հաուզ , Հուրիֆիլդ , Նիկելլըն Անգլիոյ մէջ ,
Տոն Համփրի Դերմանիոյ մէջ , եւ Ռօզենպու-
այդ՝ Աւստրիոյ մէջ ։ Այս վերջինը հրատարակած
է անոր Դիւանը ընտրանքով եւ կ'անուանէ Զե-
լալէ-դ-դինը « մեծագոյն միստիկ բանաստեղծը
Պարսկաստանի » (տես Auswahl aus den Diwa-
nen des grössten mystischen Dichters Per-
sien) ։ Գոտում մը որ հակասող չուենալու
չափ բացայայտ է ։ Եւ սակայն Պ. Յօգուածագ-
իրը ինչպիսի կուտան , ալ իսկ այս տիտղոսը ։ Մարդ
ապշած կը մնայ տիտղոսներու այս չըման ,
դերերու այս անուր շփոթութեան առջեւ , եւ
սկստայ կը սկսի հարցնել ինքզինքնին թէ մի՞
գուցէ Պ. Յօգուածագիրը զո՞ր գայած ըլլայ իր
վրայ խաղաղուած խաղի մը՝ չարածճի Պարսիկի
մը կամ կատակասէր Ռուսի մը կողմէ ։ Բայց
յետ խորհրդածոթեանն , աւելի մը կ'ստիպէր այս
առեղծուածին լուծումը գտնելու բուն իր մէջ ,
իր քննադատական խակ մեթոտին մէջ , իր հիշատ
համակերպութեան՝ Արեւելեան մտքերուն տի-
բող Սոփիական մեկնարարութեան , եւ մանա-
ւանդ ինչպիսի բնագրին իր խիստ հարեւանցի
ուսումնասիրութեան , ու բոլոր միտքի բանաս-

տեղծներուն գործերուն հետ բաղդատական ըն-
նութեան զանցաւումին մէջ ։

Հետգհտէ պարզենք հիմա այս ամենէն յա-
ռաջ եկած խոշոր սխալները ինչպիսի ժամա-
նակին , կրած ազդեցութեան , բուն ոգւոյն ,
եւ յիտոյ թարգմանութեան համար ընտրուած
բնագրին , ու անոր չափին նկատմամբ , միշտ
մէջ ըրերով փաստեր եւ ապացոյցներ որոնց
համար չունինք այն խորհանքը զոր կը տածէ
Պ. Յօգուածագիրը իր « դժուար եւ ընթերցող-
ներին ճանճարալի » ։

• • •

Առաջին եւ զլիսաւոր պատճառը Պ. Յօգուա-
ծագրի մոլորութիւնն՝ պէտք է վերագրել գերմա-
նական ծագում ունեցող յայտնի քննադատա-
կան բանաձեւին , « ժամանակի ոգի »-ին , որ
այնքան ընդունակ է ղեգծումի , երբ գործած-
ուի իբր միակ առաջնորդ մեծ մտքի մը գնա-
հատումին ամենաբարձր հարցին մէջ ։

Այս բանաձեւի համեմատ՝ անգամ մը որ կը
ճանչցուի երկրի մը մէջ՝ որ եւ է դարի ոգին
կամ ընդհանուր ձգտումը , ա՛լ չկայ այնքան
դիւրին բան որքան եղբայրացին անկէ այդ դա-
րուն մէջ երեցող հեղինակի մը ոգին ։ Այս
բանաձեւը , որ զուրկ չէր — իր լայն գծերով —
ճշմարտութեան մասէ մը եւ ընդհանուր հայ-
նացքներու կ'առաջնորդէր , սկիզբները մեծ բազդ
վայելեց եւ մեծ հռչակ ստացաւ , թերեւ անոր
համար նաեւ որ մասնաւոր հեղինակի մը կեան-
քին , խառնուածքին , գործերուն մանրակրկիտ
ուսումնասիրութեան տաժանքն կ'ազատէր գի-
տունի տիտղոսին հետամտողը , եւ կտրուկ ճան-
բայ մը կը բանար անոր առաջ , Բայց շուտ տես-
նուեցաւ թէ քննադատական այդ բանաձեւը
թերի էր , եւ պէտք ունէր , ուղիղ արդիւնք
տալու համար , յաւելուածական մասի մը , թէ
հարկ էր ժամանակի ոգիին հետ ուսումնասիրել
նաեւ հեղինակին անձնական հոգին , իր զգայ-
նութիւնը , իր մտաւորական հակումը , իր խառ-
նուածքը , իր կրած ազդեցութիւնը , իր կեանքը ,
վերջապէս այն ամէնը որ կուգան կը կազմեն
խրաբանիչի անհատի ինքնութիւնը , առանձ-
նաւորութիւնը , որ կը տարբորէր զայն ուրիշ-
նկէ եւ կուտար իրեն այդ ներքին այժմ որով ,

— Երբ մահաւանդ դերոգատ մատ որութեամբ օծուած էսկ մին է, — կը ներդրորէ, կը հակադդէ յաճախ իր շրջակային գէտ ու կը փոխարինէ զայն՝ իր այս թանկագին ինքնութեան մէջէն զտելով ամէն բան, նոր հայեացք մը կը բերէ, նորոգ շունչ մը կը դառնայ, իր կարգից՝ նոր մեկնակէտ մը կը հայեցալով իր ժամանակի մտաւորական շարժման շահաւոր մը ամենէն բնորոշ հանգումներէն է այս նորագիշ բնութիւնը: Եւ այսպիսի հանձարներու միջոցով է որ բնութիւնը կ'ապահովէ ճոխ պէս պիտութիւն եւ առաջը կ'առնէ ամուլ մշտականութեան: Դժբաղդաբար Պ. Յօդուածագրի համար, եւ բարեբաղդաբար մարդկութեան համար, այսպիսի ստեղծող մտքեր չեն կրնար մտադրել: Եւ արդէրպէս պարտաւ իր Պ. Յօդուածագիրն է մէջ ինչպէս է « ժամանակի ողի » քի բանաձեւը, եւ անոնց ուղիղ գնահատումը կը կարծախ շատ աւելի լայն եւ հուրը վճարուած ջանքն որ բաժինը բոլոր կը թուի Պ. Յօդուածագիրն: Ասոր համեմատ հարկ չկայ յոգնածուն աշխատութեան, շատ պարզ է որ եւ է հեղինակ որակը: Գիտնէ կրնաւ անուն մը փակցնել հեղինակին վրայ, եւ իր տեղը տեղադրել: Նոր տարեցոյցի մէջ շարժական տունը գտնելու պէս բան մը: Տեսէք որքան զեւրին է: Պ. Յօդուածագիրը գիտէ թէ ԺԱ գարը, ԺԲ գարը Պարսկաստանի մէջ « միտիկ զրգահանութեան, եւ միտիկ բանաստեղծութեան բարդաւածան դար էր », ergo, նայեալ որ նոյն ժամանակին կ'աղբէր, միտիկ բանաստեղծ էր: « Օմարը սաջերը բանուէր էր նիշարուր քաղաքում այն ժամանակ, երբ այդ միտնոյն քաղաքում աչքերը փակուէր միտիկ բանաստեղծների հայր Աբու Աէյիւ », հետեւաբար նայեալ պէտք է միտիկ բանաստեղծ ըլլալ: Օ՛հ աղբու « լուծնէ երկանց » այս բանաձեւը: Բարբէր իր մանուկի աչքերը կը բանար երբ բոմանթիկ բանաստեղծութեան փողն հնչեցուց անոր հսկայ զասպակոր Հիւզօ, ուրեմն Բօշլէր բոմանթիկ բանաստեղծ էր: Ժօքմ Սան գաղափարաբանութիւնը իր համարին պաղտնակէտը հասած էր երբ էմիլ Զօլա սկսաւ գրել վէպ, ուրեմն Զօլա պողտնակարաբանութիւնը իր կողմէ պէտք էր ըլլալ: Եօպէնհաուէր, յոռետեսութեան իմաստա-

սերը, նոր սաջերը փակած էր երբ Նիդէ սկսաւ նոյն հարցերու լուծման պարսպեցնել իր հօքը միտքը, ուրեմն Նիդէ յոռետես փիլիսոփայ էր: Ահա գեղեցիկ արդիւնները որոնց ծնունդ կուտայ Պ. Յօդուածագիր բնասպասական միթոսը: Այսպէս պարզական բնորոշութեան մը համար ի հարկէ աւելորդ պիտի թուէին երկար առաջագրութեանն ջնտրութեան եւնիթարեալ հեղինակին սպարած ժամանակին, երկրին կեանքին, — իր բոլոր հանգամանքներով, քաղաքային, կրօնական, մտաւոր, — եւ գարձնալ՝ այդ ժամանակին ծնունդ տուող նախնիքի մասնակցներուն վրայ հայեացքներ: Պ. Յօդուածագիրը՝ Եւայեմի ներածութեան այդ մասը՝ մանաւանդ պատմականը՝ անուղի կը գտնէ, թէ պէտք անոնցն չըլլար անցողակի ըսել թէ Պ. Յօդուածագիրը կը թուի մոզայի բոլոր Պարսկաստանի պատմութիւնը երբ Սամանեանները կը գտնէ « ծագումով ոչ պարսկական, այլ Թուրք հարստութիւններ » կարգը, մինչ ինքը Սաման, նիւնաղիքը նոյն հարստութեան՝ իր ծագումը կը հանէ Թուրքերու երեւումն շատ առաջ՝ Ասանեանց ժամանակին սպարող Բահրամ ծօղին իշխանէն (որուն աջակց հետաքրքրական յիշատակութիւնը ունի մեր Սեփոս պատմիչը): Այս ծագումն վաւերականութիւնը կ'ընդունի ձեռնհաս եւ ճշգրտաբան էլիքներին (տես ստոր Հին ազգաց ժամանակագրութիւնը՝ Թարգմանութիւն Զախաուի էջ 48):

Պ. Յօդուածագիրը չկատարած իսկ թէ ԺԱ գարը՝ որքան ալ միտիկ զրգահանութեան տիրած դարն էր՝ զուրկ չէր մտաւորական ուրիշ ենթահասանքներէ որոնք միտիկութենէ բոլորովին տարբեր ուղղութեամբ կ'ընթանային դէպ ի ազատախոհութեան: Այս ուղղութեան մեծանուն ներկայացուցիչն էր Աբու Ալի Հիւսէյն իբն Սինա (Ավիսեննա) որ Բուխարայի մօտ ծնաւ 980/ին, Պարսկի հարկահաւարի մը որդի, եւ մեռաւ 1036/ին: Մեծ հռչակի տիրուհաւ դիտութեան, բժշկութեան եւ փիլիսոփայութեան մէջ, եւ իր նշանաւոր պաշտպան ազատախոհութեան՝ ուղղափառ վարդապետութեանց գէտ, հայածանրի ենթաբնուէրաւ ամբաստանուելով իր հայնոյց կրօնի գէտ, եւ իր նշանաւոր արիւնքի կեանքը աւարտող իր պաշտպանին բանտին մէջ: Մահով է թէ

գրած է նաև թանաթներով լինեն, թէպէտ ասոնց մշակութային միտքնաւ է իր դրուումը և փոխարինող վարկած համարւն փաղէն և Այնրու է այս մեծ ազատաստիւնը և նայեամբ միջև համանմանութիւնը շատ մը կէտերու մէջ ։ Օմար հոյնացւ ևրած է գրութիւնն հեռուող փոխարինող և բանաստեղծ , և ճշգրտայն պատճառով հալածանք կրած է իր կենդանութիւնն և և իր մշակութային թշնամանք իր հայրենակից քննադատներէ որոնցմէ մէջ բերած երկայն հատումներն բոլորովն անտեսած է Պ. Յօգուածագիրը ։

Թէ նայեամբ ծանօթ էին Իրն Սէնայի գործերը , և թէ զանոնք յաճախ ձեռքն ունէր , անոնց ընթերցմամբ կը պարագէր՝ կը վկայեն ժամանակով խոստ մարձաւոր ոլարսով պատմիչներու Շահարազրի աւելի որոշ կերպով նայեամբ՝ յաջորդը , մտաւոր ժառանգը և շարունակողը կը նկատէ Իրն Սէնայի , բայց կ'աւելցնէ — իմաստովից յաւելում — « գէշ մարդ մըն էր » , մակցիր մը զոր երբեք չպիտի խորհէր հարսիկ մը տալ նայեամբ , եթէ ստուգիւ ըլլար միտքի բանաստեղծ կամ Սֆիւ Ո'Քլան աւելի բնական և բանական է աշխարհի նայեամբի դրամական վերլուծող մարդն , ազատաստիւնովն , թօթափում պայմանագրական կաշկանդումներու , տարակոյտ , վերջապէս այն «ստաւածային անդհանդումը» — բաժին մը՝ ազատական ոգիի — որոնք յուծիւ կուտան հաստատուած ըմբռնումներու նեղ շրջանակի , կարելի է ընդհանրաւ ընդլայնելով՝ աւելի մտաւոր գրիւն անպարփակելի անհուն է եւթիւնը Երկնային մարմններու , տիեզերքի ու մարդկային երազանցուկ կենսիքի ու ստանախորթութիւնը կ'առաջնորդէր բնականաբար նայեամբ , դիտելու ճակատագրականութեան անշարժի գնացքը , մարդու ճշգրիտութիւնը և իր օրհնութեան ընդունալիութիւնը՝ զայն փոփոխութեամբ տիեզերքի զարդանքներուն թափանցելու մասին ։ Դիւրին է ասիլ անցնիլ վարկի վարդապետութեան ։ Եթէ մարդ այնքան ճշգրիտ է և անկար , և իր զոյութիւնը ու մահը անխմառ , ուրիշն թող վէր վերցնէ բաժակը դիկր մեանի վաղիւ , Ահա զար զոր զաւարդութիւն յաճախակի կը հնչեցնէ մեր սկսնչին նայեամբ իր առատարարին զգայականաց , զանապաճ սրտին խորէն ։

Եւ ճիշդ այդ ոգին է , այնքան ազգակից մեր ժամանակակից ոգին՝ որ կուտայ նայեամբ իր բացառիկ դիրքը Պարսկաստանի անթիւ յաւիրչտուութեան միտքի բանաստեղծներու խումբին մէջ , և հետաքրքրութիւնն ու հնարումը կը գրաւէ Եւրոպացի գրագէտներու և Եւրոպական մշակույտ հասարակութեան , միջոցաւ իր անունն անգամ կ'անդիտանան իր հայրենակիցները՝ հոյն իսկ բարձր դիրքի տէր , և այժմեան Շահը՝ չ'ուզելով լսել յիշատակութիւնը Պ. Յօգուածագիրը թերեւս չէ լսած ասոր սրանդուութեամբ տուած պատասխանը այն պատգիւրականութեան որ , Անդրոյ դաւադան միջոցով ներկայացած էր իրեն նայեամբի գերեզմանը հորդուով մահաբաժնով մը զարգարուելուն համար նպատակնորդու . « Կրան մը անգամ չեմ տոր , եթէ այդ մարդ կը այդքան կը հիանան անոր վրայ , թող իրենք իրենց քաղկէն կանգնեն անոր մահաբաժնը ։ Մենք հարկը բանաստեղծ ունենք Պարսկաստան անորմէ բնութիւն » Շահին սքանկութեան ակներեւ էր և որքան դիւրահաճակնալի ։ Ստուգիւ Եւրոպացիք մը — և աւելցնենք Պ. Յօգուածագիրն — անհակադողութիւնը պէտք էր Ստիական ոգիի , խնդրելու համար հաստատուող ուղղափառ կոնքի պաշտպան վեհապետէ մը զորմ , փառք և շուք դնելու գերեզմանին բանաստեղծի մը որ հեռու մը , հեզու մը , հայնդող մը նկատուած է կրօնի գէմ , իրաւամբ , և ոչ թէ հոգեբան միտքի մը , ինչպէս կ'անըմէ Պ. Յօգուածագիրը ։

Եւ ինչպէս կարելի է տարակոյտի ստուերն անգամ ունենալ նայեամբ այս ոգեայն վրայ , սա բնորոշ տողերուն առջև .

ԺԹ.

Բաժակին բազկացուցիչ մասերն զորոնք միտանին բերաւ կազմեց , նորոտակէ հաճոյ չղանիք դիւարներն . Այնքան փառնիկ զլուխ , ոտք և մատուցք Որո՞ւ սիրոյն կազմեց , և որո՞ւ քինախնդրութեան համար խորասկեց (Աստուած)։(1)

(1) Այս բառակննքում Յօգուածագիրը աւելի ազատ , բացառիկական է քան սպուած հատորն բառական Յօգուածագիրը ։

ԻԱ.

Քանի որ առաջին օրն իմ գոյութեան գալս ինձ մով չեղաւ Նւ աննպատակ մեկնումս անվրէպ որոշուած է, Վե՛ր ե՛լ եւ մէջդ պնդեմ, ո՛վ նորակազմ Սաքի, Զի աշխարհի թշուառութիւնը գինիի մէջ վար պիտի լուսամ:

Խ.

Կ'ըսեն թէ անուշ է Ադենի դրախտը հուրիներով, Նս կ'ըսեն թէ գինիի ջուրն է անուշ Այս կանխիկը դուռն (հաստատ) բռնէ եւ թո՛ղ այն ապոփիկը, Զի թմրուկի ձայնը, ընկեր, հեռուանց անուշ է:

ԽԲ.

Զարն ու բարին որոնք մարդկային բնութեան մէջն են, ծաւն ու բերկրանքը որոնք բախտի ու բաշխից մէջ են գրուած Դու մի՛ վերագրեր երկնքին, զի իմացականութեան ձամբուան մէջ Երկինք քննէ հազար անգամ անկախ է:

ԽԳ.

Քանի քր կենսւք համակ կ'անցնի, նոյն է Պազ-տատ եւ կամ Բահլ, Քանի որ բաժակը կը լեցուի, նոյն է թէ ըլլայ քաղցր կամ դառն. Գինի իմէ՛, զի ինձմէ ու քննէ վերջը այս լուսինը շատ Պիտի դառնայ վերջինէն առաջինը, եւ առաջինէն վերջինը:

ԿԷ.

Իմ գալուս օգուտ չեղաւ երկրազոտիս, Նւ իմ մեկնելովս անոր գեղն ու տեղը չպիտի աւելնան. Ոչ ալ երկու ականջներս մէկէն լսեցին թէ այս գալս ու մեկնելս ի՛նչ բանի համար եղան:

ՃԻԶ.

Տե՛ս սա չրջուան երկնքին չար գործերը, Տե՛ս աշխարհի դատարկանալը բարեկամներու մեկնումով: Որչափ կրնաս դու առանձնակ եղիթ ինքզինքիդ հետ. Վաղորդայնը մի՛ խորհրդ, երէկը մի փնտուր, ներկան տես:

ՃԻԸ.

Ուղեգնաց ձանրուս վրայ հազար տեղ որողայթ կը դնես, Կ'ըսես թէ «կը բռնեմ գրեզ կթէ մէջը ոտք դնես», Հիւլէի մը չափ գերծ չէ աշխարհը քու տնօրինութենէդ. Տնօրէնութիւն դուռն կ'ընես, եւ ապստամբ ինձի անուն կը դնես:

Կարելի՞ է այս տողերու իմաստին վրայ, ոգիին վրայ վայրկեան մը իսկ երկուանալ: Մտքի ո՞ր մոլորումով, կանխակալ տեսութիւններու ո՞ր կապերով կապուած՝ կրնայ մարդ վերագրել այս տողերը միտտիկ բանաստեղծի մը, անոր որ ամէն ժամ հոգիի վերացումով՝ իր աստուածին, իր թաղաւորին, իր սիրեցեալին հետ է, անոր գեղին ակնապիշ, անոր ձայնոյն հոգեզմայլ, անոր միացման ակնդէտ է, որուն համար զազանիք չուրի, քօղազուրկ է համայն տիեզերք եւ բովանդակ էութիւնը, որուն համար ներկայ ժամուն խռատիումը, վաղորդայններու արագ արագ սպառումը, աշխարհէ մեկնումը, մահը՝ չունի արհաւիրք, մանաւանդ թէ ցնծութեամբ կ'ողջուումի իբր միացման անճառ բերկրաքնքերուն կարապետ Բացէք Զէլալէդէինը, ու լսեցէք միտտիկի յափշտակութեան խանդավառ արտայայտութեան ընտանի հընչումը:

- « Ո՛վ միտք, յաւիտենին սիրոյն համար մահուան ուղին դուն դնա՛. Այնպէս յուշիդ մէջ դիր Աստուած որ մոռացում գայ անձիդ: — « Յաւիտենի կեանքն՝ իմ աչքիս՝ միացումս ժամն է, Զի անոր մէջ տեղ չունի ժամանակը բնաւ ինձ համար: Կեանքն ըմպանակ է, միացում՝ դուռն օչարակն անոր մէջ: — Ամէն բոպէ սիրոյ առաջ կոճեցայ աջին ու ձախէն, Դէպ ի երկինք կ'ուղեւորեմ, Թ՛վ միտք ունի գիտելու: Մենք եղած ենք վերն երկինք, հրեշտակներու կցորդք սիրային, Հո՛ն, հո՛ն, տէր իմ, կրկին դառնանք, զի ան է մեր քաղաքը: Մենք երկինքէն ենք վերագոյն, մենք հրեշտակէ ենք գերադուռն: Այս գոյգէն վեր ինչո՞ւ չանցնիր, վրահոյն փառքն է մեր կայան: Ո՛ր հողագունտ երկրային, Թ՛ւր մարանի թ գուսա վերին: Թէպէտ ի՛րանք մենք ստորեւ, զառնանք չուտ, ի՛նչ տեղ է այս: Մանկատի բարոյն չուր, Զի հոգի լսանք, հոգի լսանք լսողայ մեր:

- Երբ մարդ ձգած յառաջ կ'երթաս, անտարակոյս հրեշտակ կ'ըլլաս, Այնուհետև ա'լ չկայ աշխարհ, քու կայանդ ա'լ երկիրնքն է . Անդիւր դարձեալ հրեշտակային վիճակ, մօխր այն ուվկիանն Ուր քու կաթիլդ ծով դառնայ, հարիւր ծովեր մեծատարած .
- Սէրն է, սէրը ու սիրահարն որ կը մնան մինչ յաւիտեան . Ուրիշ բանի սիրտ մի՛ կապեր, զի փոխ տրուած է միայն . Մինչև ե'րբ գրկախառնիս անշնչացած Սիրելիի , Գրկախառնէ հոգիին որ չունի գերկ ամենուին :
- Մարմնի ձիուն վրայ մի՛ դողար, թեթևագոյն քայլէ՛ հետի , Ատուած թեւեր կուտայ անոր որ մարմնի վրայ չէ հեծելուր .
- Այն օրը որ թեւեր կ'առնէ հոգիս բոյրիդ քաղդուծենէն , Հոգիս գիտէ, հոգիս գիտէ՛ Սիրեցեալն ի՞նչ բոյր կը բուրէ :
- Մահուան օրը երբ իմ զագագա ճամբայ կ'ելլէ , Մի՛ կարծիր թէ այս աշխարհիս մէջն է իմ սիրտս . Երբ իմ գիակըս տեսնես , մի՛ դուլեր « Կնաց , գնաց » . Նա միացուծ սւ մտերմութիւն այդ ատենէն կ'ունենած : Հոգիներու սրբին խմբման վարագոյնն է գերեզման . Իմ վայրէջքիս ակնաստես , զու վերելքս ալ խորէ՛ նշնայէս . Վար իջնելէ ի՞նչ փաս կ'ըլլայ արեգակին ու լուսնին . Ո՛ր հասր փնաց վար հոգ մրտաւ ու չր բուսաւ հոնկէ կրկին . Ուրեմն ինչո՞ւ այս տարակոյսն քու մէջդ մարդկան հատի վրայ :

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ֆարմանի Ասմանի

Հ Ր Ա Ս Ա Ր Ա Կ Ե Ց

Տրեհերիք ՄԱՔԼԷՐ

HISTOIRE DE PHARMANI ASMAN

TEXTE ARMÉNIEN

Publié et traduit par

Frédéric MACLER

VI

Դուստրն քաղաւորին Տեսեալ զմանուկն Ֆարման եւ հարեալ ի սէր նորա, եւ գրէ քուշք(1) առ Ֆարման զայ առ նա, եւ շինել ընդ միմեանս, զի յոյժ սիրեւ զնա(2) :

Դուստր թագաւորին ցանկալը տեսանել . Հրաման տրեալ մանկանց ելանել դիտել, Թէ երբ Ֆարման մանուկն ի դուրս ելանել, Եռտով բերէք խապար կամիմ տեսանել :

Ելեալ մանուկն Ֆարման ընկերօքն յայտնի, Տեսին խապար տարան թէ նշտաւ ի ձի . Նշտեալ ի տարիման ընդ որ անցանի, Ետես զչէմն յանդիման(3) պատկերօք ի լի .

La fille du roi ayant vu le jeune Phorman s'amouracher de lui et elle écrivit une lettre à Phorman [l'invitant à] venir auprès d'elle, pour qu'ils vivent ensemble; car elle l'aimait beaucoup.

La fille du roi désirait (le) voir; elle donna l'ordre aux jeunes gens d'aller (le) guetter; « lorsque le jeune Phorman sera sorti, venez vite m'en informer, je veux (le) voir. »

Le jeune Phorman paraît avec ses compagnons. Ils le virent et avisèrent [la fille du roi] qu'il venait de monter à cheval. Elle s'assit sur les degrés devant lesquels il devait passer. Elle avait en face d'elle de nombreux visages.

(1) Ձեռագրին մէջ՝ բուխք : (2) Ձեռագրին մէջ՝ զնայ :

(3) Ձեռագրին մէջ՝ անլիման :